

LIETUVIŠKŲ TRADICINIŲ METINIŲ ŠVENČIŲ KŪRIMO KLAUSIMU

Dalia Senvaitytė
Vytauto Didžiojo universitetas

Įvadas

Šventės ir jų tradicijas formuoja daug skirtingų veiksnių ir aplinkybių. Šiame straipsnyje siekiama itin bendrais bruožais apibūdinti svarbiausias socialines institucijas, jų įtakas, tarpusavio sąsajas, XX-XXI a. Lietuvoje veikusias vyraujančią įsivaizdavimą, kokios šventės laikytinos „tradicinėmis lietuviškomis“ metinėmis šventėmis, atkreipti dėmesį į tai, kas yra (ar gali būti) šių šventinių tradicijų „išradėjai“¹, lietuviškų švenčių paveldo kūrėjai². Pagrindinis dėmesys darbe skiriamas mokslo ir kultūros institucijų bei visuomenės grupių ir organizacijų vaidmeniui švenčių konstravimo (kūrimo, išradimo) procese apžvelgti³. Svarbu pabrėžti, kad dėl ribotos darbo apimties nesiekama išsamiai išanalizuoti visų atitinkamų (tuo labiau konkrečių atskirų institucijų ir asmenų) įtakų.

Dabartiniam „tradicinių“ lietuviškų švenčių įsivaizdavimui didelį poveikį padarė katalikų bažnyčia, įvairiais istoriniais laikotarpiais (visų pirma – XIX-XXI a. pradžioje) dominavusi ir latentinė politinė ideologija, įstatyminė bazė, valstybės kultūros politiką formuojančios institucijos, formalus valstybinis švenčių reglamentavimas ir poilsio dienų išskyrimas, žiniasklaida, mokslo ir kultūros institucijos, verslas ir komercija, literatūra ir menas, mokyklos ir popamokinis ugdymas, šeima, visa pilietinė visuomenė (visų pirma veikianti per visuomenines organizacijas, grupes ar atskirus viešus asmenis). Visos šios (taip pat ir nepaminėtos) institucijos bei su jomis susiję veiksniai iki šiol daro įtaką tradicinių lietuvių kalendorinių švenčių kūrimui – aktualizavimo, įpaveldinimo, interpretavimo ir (re-)konstravimo praktikoms – ir nulemia jų sąsajas su lietuvių tautiniu ir kultūriniu tapatumu.

1 Tradicijos išradimo sąvoką į mokslinį kontekstą įvedė J Hobsbawm ir T. O. Ranger, teigdami, kad daug tradicijų yra sąlyginai neseniai išrastos (visų pirma nacionalizmo epochoje), adaptyviai panaudojant senesnes tradicijas.

2 Pastarąją sąvoką bene pirmoji pavartojo Astrid Swenson (Swenson 2013, 66-144).

3 Tyrimą remia Lietuvos mokslo taryba (sutarties nr. VAT-30/2012).

Senvaitytė D. Lietuviškų tradicinių metinių švenčių klausimu. *Lithuanian Journal of Anthropology*, 2014, nr. 1: 77-88.

Mokslo ir kultūros institucijų vaidmuo konstruojant šventes

Konstruojant ir populiarinant metines šventes bei šventines tradicijas didelį vaidmenį iki šiol atlieka įvairios mokslo institucijos, kultūros įstaigos (muziejai, kultūros centrai ir kt.), pavieniai mokslininkai ir kultūros darbuotojai. Nuo pasirinkimo, ką tyrinėti, kokią su metinėmis šventėmis susijusią medžiagą rinkti ir skelbti, priklauso tiek konkrečių švenčių populiarinimas (vykstantis edukacijos metu, rengiant šventes, muziejų ekspozicijas, parodas ir kitokius renginius, publikuojant knygas bei straipsnius ir t.t.), tiek realus švenčių bei jų tradicijų paplitimas. Mokslo atstovų pateikiamos sampratos, kultūros organizacijų rengiamos ir reklamuojamos šventės veikia kitas institucijas (žiniasklaidą, pilietinę visuomenę ir kt.), kurios toliau formuoja šventines tradicijas.

XIX a. prasidėjusį modernaus lietuvių tapatumo kūrimą pratęsė maždaug XX a. pradžioje išryškėjęs kalendorinių švenčių siejimas su „lietuviškumu“ (tiesa, Lietuvoje domėtis krašto istorija, plėtoti kraštotyrinių eksponatų rinkimo tradiciją, paskatinusią kurtis pirmuosius muziejus, rengti ir vykdyti kraštotyrines ekspedicijas, pradėta jau prieš šimtmetį, tačiau didžiausias dėmesys ilgą laiką buvo skiriamas materialioms kultūros formoms fiksuoti). To laikotarpio ritualinius lietuvių metus neabejotinai formavo krikščioniška tradicija, kurioje svarbesnės krikščioniškos šventės bei minėtinos šventųjų dienos buvo susipynusios su lokaliniais agrariniais papročiais. Ieškant „tikro lietuvių“ šaknų lietuviško kaimo tradicijose, buvo imtasi fiksuoti ir kaip „senąsias lietuviškas“ tradicijas demonstruoti būtent šiuos papročius (apie to meto švenčių vaizdavimą lietuviškoje periodikoje žr. Senvaitytė 2013: 267-285). Pagal to meto požiūrį, kuo senesniu papročiu tradicija buvo pristatoma, tuo autentiškesne ir tikresne ji laikyta.

XX a. pradžioje Lietuvoje kūrėsi įvairios draugijos, kurių veikla telkėsi į lietuvių tautinę kultūrą. Viena reikšmingiausių tapo 1907-1940 m. veikusi Lietuvių mokslo draugija. Svarbios jos veiklos sritys aprėpė viešą referatų skaitymą, etnografinės medžiagos (ypač apie papročius) rinkimą, jos ir publikavimą ir tyrimus; prie draugijos buvo įsteigta biblioteka, archyvas, muziejus (Anglickienė 2008: 13).

Pagrindinė tarpukario mokslo institucija, skelbusi etnografinę medžiagą ir tyrinėjusi etninę kultūrą, tarpukariu buvo Vytauto Didžiojo universitetas, kuriame veikė ir Etnografijos skyrius (Anglickienė 2008: 13). Universiteto leistuose leidiniuose spausdinti etnografiniai straipsniai⁴, kuriuose nemažai dėmesio skirta kalendorinių švenčių papročiams. Iš jų išsiskiria Jono

⁴ Pavyzdžiui, leidiniai „Tauta ir žodis“, „Mūsų tautosaka“, „Darbai ir dienos“.

Balio sudarytas Kūčių, Kalėdų, Naujųjų metų bei Trijų karalių papročių ir burtų rinkinys (Balys 1930).

Formuojantis naujoviškoms, miestietiškoms švenčių tradicijoms reikšmingą vaidmenį atliko 1921 m. Kaune įsteigtas Karo muziejus. Prie jo esančiame sodelyje imtos šventi valstybinės ir kitos šventės, kūrėsi miesto švenčių šventimo tradicijos (pavyzdžiui, Vėlinių, Naujųjų metų ir kt.) (Jurevičiūtė 2008: 169-202). Svarbūs buvo ir po 1918-ųjų Lietuvos nepriklausomybės atgavimo gana gausiai visoje šalyje išplitę tautiškumą reprezentavę kraštotyriniai muziejai, kurie stengėsi palaikyti glaudžius ryšius su ugdymo įstaigomis (Jarockienė 2008). Tarpukariu didžiausias buvo 1923 m. Šiauliuose įsteigtas „Aušros“ muziejus ir šalia jo nuo 1924 m. veikusi kraštotyros draugija (Anglickienė 2008: 29). Jos leidinyje „Gimtasai kraštas“ šalia kitų su tradicine lietuvių kultūra susijusių sričių dėmesio sulaukė ir lietuvių kalendorinės šventės: B. Buračas, V. Trinkas, J. Dovydaitis bei kiti autoriai publikavo straipsnius, skirtus įvairiems tradiciniams metiniams papročiams aprašyti (Buračas 1934a; Buračas 1934b; Trinkas 1935a; Trinkas 1935b; Dovydaitis 1935 ir kt.).

Sovietmečiu viena svarbiausių mokslinių institucijų, tyrinėjusių „liaudies kultūrą“, buvo 1941 m. įsteigtas Etnografijos institutas⁵. Kraštotyrinę medžiagą tuo laikotarpiu rinko ir LTSR Mokslų akademijos istorijos institutas, LTSR istorinis-etnografinis muziejus, 1961 m. įkurta LTSR kraštotyros draugija⁶ ir kt. Tuo metu organizuotose ekspedicijose nemažai dėmesio skirta kalendoriniams agrariniams papročiams fiksuoti. Kraštotyros medžiaga skelbta leidinyje „Kraštotyra“ (išėjo 25 knygos) (Anglickienė 2008).

Svarbų vaidmenį atliko ir Respublikiniai liaudies kūrybos namai, kurie ne tik populiarino sovietines šventes, bet ir kūrė naujas, sovietiniam žmogui „tinkamas“ „liaudies“ tradicijų interpretacijas. Velykos buvo paverstos Pavasario, Užgavėnės – Žiemos išvaymo, Sekminės – Piemenėlių švente ir pan. Vietos kultūros namai vadovaudavosi šios įstaigos namų darbuotojų pateiktais ir rekomenduotais švenčių scenarijais, todėl ji darė didelę įtaką lietuvių metinių švenčių „išradimui“.

Fiksuojant ir puoselėjant krašto tradicijas reikšmingą vaidmenį atliko 1974 m. atidarytas Liaudies buities muziejus Rumšiškėse. Jis daug prisidėjo prie įvairių metinių švenčių organizavimo bei populiarinimo visuomenėje. Be abejo, sovietmečiu muziejuje organizuoti renginiai turėjo atspindėti (ir atspindėjo) oficialią sovietinę ideologiją, todėl tradicinės šventės galėjo būti

⁵ Po Antrojo pasaulinio karo jis pertvarkytas į Archeologijos-etnografijos sektorių prie Istorijos instituto, vėliau dar ne kartą reorganizuotas. Nuo 1990 m. jis liko etnologine institucija, vykdančia etnologinius tyrimus. Dabar jis – Lietuvos Istorijos instituto Etnologijos skyrius.

⁶ 1965-1989 m. ši organizacija vadinosi Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugija, o nuo 1989 m. – Lietuvos kraštotyros draugija (Anglickienė 2008: 67).

pristatomos tik kaip agrariniai „liaudies žmonių papročiai“, neturintys jokios religinės reikšmės. Buvo organizuojamos Margučių⁷, Pirmos vagos arimo, Piemenėlių šventės⁸ ir kt. Religinio matmens pašalinimas iš organizuojamų „tradicinių“ švenčių ilgainiui labai stipriai paveikė „tikrųjų“ lietuviškų šventinių tradicijų įsivaizdavimą, kuris išliko (o tam tikra prasme netgi sustiprėjo) ir Lietuvai atgavus nepriklausomybę.

Po 1990 m. svarbiausiu etnologinių tyrimų centru, kaip ir sovietmečiu, buvo Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyrius. Nemažai dėmesio krašto papročiams, o taip pat ir metinių švenčių tradicijoms skiria Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas bei kitos mokslinių tyrimų įstaigos. Šioje srityje svarbiausia universitetinė mokslo įstaiga – Vytauto Didžiojo universitetas, kuriame nuo pat atkūrimo buvo įvesta etninės kultūros specialybė, o 1993 m. įsteigta Etnologijos ir folkloristikos katedra (šiuo metu besivadinanti Kultūrų studijų ir etnologijos katedra).

Kaip ir sovietmečiu, visuomenei pristatant įvairias lietuvių švenčių tradicijas svarbų vaidmenį atlieka Liaudies buities muziejus Rumšiškėse. Čia organizuojamos Užgavėnių, Velykų, Atvelykio, Sekminių, Žolinių ir kitos šventės (Olechnovičienė 2008: 120-126). Reikšmingi ir muziejai kitose Lietuvos vietovėse. Juose rengiamos šventės, jų šventimo būdai ir pristatymas neišvengiamai veikia visuomenėje paplitusį lietuvių tradicijų įsivaizdavimą.

Po 1990-ųjų Lietuvoje toliau plėtota kraštotyrinė veikla, organizuotos kraštotyrinės ekspedicijos. Leidykla „Versmė“ leidžia seriją „Lietuvos valsčiai“ (jai priklausančiose knygose šalia kitų kultūros sričių neretai pristatomi ir tradiciniai kalendoriniai papročiai), atskiroms vietovėms skirtos monografijos.

Populiarinat metinių švenčių tradicijas labai svarbią veiklą vykdo Lietuvos liaudies kultūros centras, sąlyginai perėmęs ankstesnių Respublikinių liaudies kūrybos namų funkcijas. Aptariamu požiūriu reikšmingas ir Vilniaus etninės kultūros centras, kuris daro didelį poveikį lokalių švenčių tradicijų konstravimui ir populiarinimui visuomenėje.

Be abejo, nemažas vaidmuo iki šiol tenka ir vietos kultūros centrams, organizuojantiems įvairias metines šventes, supažindinantiems su vienaip ar kitaip interpretuojamais vietos ar bendralietuviškais papročiais, kuriantiems naujas šventines tradicijas. Rengdami šventes, vieni kultūros centrai remiasi per dešimtmečius nusistovėjusiomis jų organizavimo tradicijomis, paruoštais ankstesnių metų scenarijais, kiti jas papildo pasirinkto tyrėjo (beje, neretai

7 Organizuotos Lietuvoje iki 1985 m., būtinai per Verbas (Šorys 2000: 10).

8 Kaip pastebėjo V. Olechnovičienė, skriaudžiamų piemenėlių tema neprieštaravo anų laikų ideologijai, o kalbėti apie krikščionišką šventės prasmę galimybių nebuvo (Olechnovičienė 2009).

būtent kurio nors vieno) darbais, o pavieniai įtraukia ir naujai sukauptos lokalinės etnografinės medžiagos aspektus ir t.t.

Įvairių švenčių populiarumas kultūros centruose skiriasi. Pavyzdžiui, Alytaus rajono kultūros centro filialuose plačiausiai švenčiamos Joninės, Rudens (Derliaus) šventė, Užgavėnės, Jurginės, Motinos diena, Padėkos dienos, Kaziuko kermošius, miestelių gimtadieniai ir kt. (Biliukevičiūtė 2013). Jos pradėtos švęsti skirtingu laiku. Švenčių dalis, kuriose pristatomos senosios (ar net baltiškoms laikomos) tradicijos, organizatoriai dažnai suvokia kaip „autentiškas“, tradiciškas. Kitos dalys laikomos modernesnėmis, adaptuotomis šiuolaikinei visuomenei (pavyzdžiui, organizuojami popmuzikos atlikėjų koncertai, sporto varžybos, įvairių kolektyvų pasirodymai ir t.t.).

Apibendrinus įvairių laikotarpių metinėms šventėms skirtus XX a.–XXI a. pradžios tyrimus (remiantis Martyno Mažvydo bibliotekos bibliografinio knygų ir serialinių leidinių sąrašo duomenimis)⁹, galima teigti, kad daugiausia domėtasi ir rašyta apie Kalėdas (147 literatūros pozicijos, iki 1940 m. – 13, po 1990 m. – 134), Velykas (48 literatūros pozicijos, iki 1940 m. – 9, po 1990 m. – 39), Užgavėnės (27 literatūros pozicijos, iki 1940 m. – 4, 1940–1989 m. – 2; po 1990 m. – 134), Jonines (25 literatūros pozicijos, iki 1940 m. – 1, po 1990 m. – 24) ir Naujuosius metus (19 literatūros pozicijų, iki 1940 m. – 0, 1940–1989 m. – 2; po 1990 m. – 17). Prieš kelerius metus įkurtoje mokslinėje duomenų bazėje „Lituanistika“¹⁰ daugiausia kūrinių buvo skirta Kalėdoms (161 literatūros pozicijos), atlaidams (140 literatūros pozicijos), Sekminėms (125 literatūros pozicijos), Velykoms (120 literatūros pozicijos), Joninėms (118 literatūros pozicijos), Užgavėnėms (107 literatūros pozicijos), Vėlinėms (101 literatūros pozicijos). Priešingai nei Joninių, Užgavėnių, Vėlinių ir Sekminių atveju, tyrėjų dėmesys Kalėdoms ir Velykoms realiai koreliuoja su šių švenčių populiarumu visuomenėje (Senvaitytė 2014). Joninės ir Užgavėnės švenčiamos vis plačiau, ir tai, galimas dalykas, rodo tyrėjų poveikį švenčių populiarumui (Senvaitytė 2014). Sekminės švenčiamos vis mažiau, todėl galima teigti, kad šiuo atveju tyrėjai jas pristato kaip nykstančią tradiciją, kurios iš naujo aktualizuoti kultūros įstaigoms nepavyksta.

Pastebėtina, kad svarbus ne tik bendras mokslo ir kultūros organizacijų, bet ir konkrečių tyrėjų indėlis į įvairių metinių švenčių tyrimus ir populiarinimą. Asmeninių tyrimų, o dar labiau jų publikavimo ir kitokio viešinimo dėka kai kurie švenčių tyrėjai ir jų darbai tapo ypač gerai žinomi plačiajai visuomenei ir padarė didelę įtaką vyraujančioms sampratomis apie

9 Žiūrėta 2014-05-05, naudojant Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos elektroninį katalogą – www.libis.lt

10 <http://lituanistikadb.lt/lt/pradzia.html>; Žiūrėta 2014-05-05, naudojant atitinkamus rak-
tinius žodžius.

tradicines lietuvių šventes ir papročius. Pavyzdžiui, XX a. lietuvių šventes aktyviai populiarino J. Balys, B. Buračas, P. Bugailiškis, P. Dundulienė, A. Vyšniauskaitė, V. Kudirka ir kiti autoriai. Itin daug skaitytojų sudomino ir ne moksliniai šventėms skirti leidiniai bei juose pristatytos senųjų švenčių konstrukcijos. Vis dėlto mokslinių tyrimų įtaką derėtų nagrinėti atskirai nuo pastarosios literatūros.

Visuomenės grupių ir organizacijų vaidmuo kuriant metines šventes

Konstruojant lietuvių kalendorines šventes, grindžiamas įvairiuose šaltiniuose randama informacija, svarbų vaidmenį atlieka nevienodų tikslų siekiančios visuomenės grupės ir organizacijos (visuomeninės draugijos, asociacijos, virtualių tinklų bendruomenės ir kt.). Jų požiūriai į kultūrinio bei tautinio tapatumo klausimus, tautinę kultūrą, taip pat ir metines lietuvių šventes yra skirtingi. Kai kurios visuomeninės organizacijos, pilietinės iniciatyvos reiškiasi kaip latentinė ideologija, ilgainiui paveikusi (ar galinti paveikti) lietuvių tradicinių švenčių sampratą ir santykį su tautiniu tapatumu. Tiesa, šias grupes ir organizacijas nuo anksčiau aptartų tyrėjų ar kultūros įstaigų galima skirti tik itin sąlyginai. Dažnai ir vienur, ir kitur veikia tie patys žmonės bei įtakos.

XX a. pradžioje dėmesys senosioms lietuvių tradicijoms ir jų gaivinimas glaudžiai siejosi su lietuvių tautiniu judėjimu. Pavyzdžiui, tuo metu Vilniuje lietuvių organizacijos („Rūtos“ draugija ir kt.) rengdavo tautinius vakarus, kuriuose buvo pažymimos ir įvairios metinės šventės (organizuotos eglutės vaikams ir pan.).

Tarpukariu prie įvairių lietuvių šventinių tradicijų populiarinimo labai daug prisidėjo visuomeninės (visų pirma – katalikiškos pakraipos) organizacijos, kurios aktyviai skatino švęsti katalikiškas šventes. To meto Lietuvos visuomenėje daug sekėjų turėjo įtakingi katalikiškos pakraipos „romuviečiai“ – Stasys Šalkauskis, Kazys Pakštas, Juozas Eretas ir kt. (Labanauskas 2009). Visų jų siekius ir ideologinius principus išreiškė 1936 m. vasario 23 d. „Naujojoje Romuvoje“ paskelbta deklaracija „Į organiškiosios valstybės kūrybą“, kuria remiantis susikūrė katalikiškasis judėjimas, istoriografijoje vadinamas jaunųjų katalikų sąjūdžiu. Tarp progimnazijų ir gimnazijų moksleivių bei aukštųjų mokyklų studentų populiari ateitininkų organizacija (Streikus 2006a: 397) savo metine švente pasirinko pirmą birželio sekmadienį, tačiau iškilmingai minėjo ir kitas šventes: Vasario 16-ąją, Motinos dieną, Tautos globėjo Šv. Kazimiero dieną. Iš bažnytinių švenčių ji ypač išskyrė Sekmines, Kristaus Karaliaus dieną (paskutinį spalio sekmadienį) bei Nekaltojo prasidėjimo dieną (gruodžio 8

d.), aktyviai dalyvaudavo Dievo Kūno procesijose. Kaip ir ateitininkai, daug nesimokančio kaimo jaunimo sutraukusi katalikiška organizacija „Pavasaris“ skatino švęsti įvairias krikščioniškas šventes, tačiau daugiau dėmesio skyrė kaimo žmonių šveitimui, kultūrinių ir sporto renginių tradicijoms kaime ugdyti.

Šaulių organizacija savo metine švente pasirinko Jonines, todėl dėjo daug pastangų jų populiarinimui. Tose vietovėse, kur šventė buvo natūraliai neišlikusi ir tuo metu nežinoma, rašyti scenarijai, papunkčiui nurodant, ką ir kada jos metu reikia daryti. Prie švenčių populiarinimo nemažai prisidėjo ir skautai, pirmiausia organizavę pasaulio skautų globėjo – Šv. Jurgio – dienos renginius (pirma tokia šventė Kaune surengta 1922 m.).

Tautiško jaunimo organizacijos, turėjusios gerokai mažiau narių nei katalikiškosios, akcentavo šiek tiek kitokius – nereliginius – švenčių ir visos kitos kultūrinės veiklos aspektus, ragino pažinti savo šalį ir „senuosius“ (ikikrikščioniškus) jos papročius. Žymiausios tokios organizacijos – Lietuvos studentų tautininkų korporacija „Neo-Lithuania“ ir moksleivių tautininkų organizacija „Jaunoji Lietuva“.

Sovietmečiu reali visuomeninių organizacijų veikla buvo itin suvaržyta ir griežtai cenzūruojama. Formalios visiems vaikams ir jaunimui privalomos spaliukų ir komjaunimo organizacijos turėjo mokyti švęsti naujai įvestas sovietines šventes. Pastebėjus, kad senųjų religinių švenčių populiarumo sumažinti nepavyksta, kai kurias jų buvo leidžiama švęsti, tačiau griežtai atmetant jų religinę prasmę, akcentuojant ryšį su senaisiais agrariniais papročiais ar „gamtos ciklu“ ir naudojant gilesnės reikšmės neturinčias išorines „liaudies tradicijų“ formas. Visas viešose erdvėse švęstas šventes ir susibūrimus stebėjo ir akylai prižiūrėjo specialios institucijos.

Kelis dešimtmečius akcentuojant sekuliaras „agrarinės liaudies tradicijas“, neišvengiamai pasikeitė žmonių supratimas, kokios yra lietuviškų švenčių tradicijos. Kita vertus, sąlyginis išorinių su žemdirbyste ir pagonybe sietų liaudies tradicijų toleravimas suteikė galimybę domėtis ir tirti seniausią Lietuvos praeitį, dalyvauti kraštotyrinėse ekspedicijose ir pan. Kaip pastebėjo A. Streikus (2003: 517), sovietinės valdžios pastangos savo tikslams panaudoti liaudies kultūrą daug prisidėjo prie etnografinio nacionalizmo sustiprėjimo XX a. 8 dešimtmetyje, kada palaipsniui ėmė kurtis kraštotyriniai sambūriai, etnografiniai ir folkloro ansambliai (pavyzdžiui, Vilniaus „Alko“ klubas, žygeivių klubai Vilniuje, Kaune, „Ramuvos“ klubas Vilniuje ir kt.). Neoromantinis judėjimas dar labiau skatino plačiąją visuomenę domėtis mitologija, tautosaka, etnologija ir tuo pačiu stiprino lietuvių tautinę savimonę, pagrįstą „ikikrikščioniška senove“. Ekspedicijose dalyvavę žmonės (o jų paskatinti ir kiti) ne tik fiksavo etnografinę medžiagą, bet ir siekė ją atgaivinti: mokėsi atlikti

senąsias dainas, šokius, kurti užrašytomis tradicijomis grindžiamas šventes ir t.t. Sovietų režimas stebėjo šį judėjimą ir bandė juo naudotis, siekdamas atriboti ar net supriešinti lietuvių „tautiškumą“ su krikščioniškąja tradicija¹¹.

Dar sovietmečiu susiformavusiems, su senąja lietuvių kultūra susijusiems neoromantiniams idealams puoselėti 1989 m., tautinio lietuvių pakilimo metu, buvo įkurta reikšminga visuomeninė organizacija – Lietuvių etninės kultūros draugija. Ji rengė ekspedicijas, inspiravo naujų etninės kultūros centrų kūrimą Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje ir kitur, užsiėmė ir iki šiol atlieka kitą etnokultūrinę veiklą.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, domėjimasis etnine kultūra prarado rezistencinės kovos prieš rusinimą ir sovietinimą reikšmę. Iš pradžių šiek tiek atgijo dešimtmečius varžytas bažnytinių kalendorinių švenčių šventimas, tačiau palaipsniui vis labiau plito sekuliarią ar ikikrikščionišką švenčių tradiciją puoselėjančios idėjos. Švenčių sampratas ir šventimo ypatumus ėmė veikti iš kitų kraštų ateinančios įtakos, lietuvių kultūrą pasiekiančios populiarinant jas viešojoje erdvėje, vykdant įvairias rinkodaros iniciatyvas ir pan.

Dėl įvairių priežasčių (dažniausiai sekant kitų kraštų patirtimi) Lietuvoje palaipsniui paplito įvairios skirtingais istoriniais laikotarpiais besidominčios senosios lietuvių kultūros (re-)konstruktorių grupės. Jos dažnai bando atkurti ir senąsias šventes, įvairias jų prasmes ir liudija savitą savo pristatomų interpretacijų santykį su lietuvių tautiniu tapatumu. Nenutrūko ir folklorinių ansamblių veikla, kurioje etnokultūrinis tapatumas kuriamas įvairiai – palaikomas ar įtvirtinamas esamas lokalinis arba konstruojamas naujas (Zabieliene 2006; Zabieliene 2010 ir kt.).

XX a. pabaigoje–XXI a. pradžioje kuriant lietuviškas šventes, ypatingą vaidmenį atlieka ir neopagonių grupės. Žymiausia jų – save „senosios baltų religijos“ sekėja laikanti, 1992 m. įregistruota religinė bendruomenė „Romuva“. 2001 m. pabaigoje 3 senojo baltų tikėjimo bendruomenės (Vilniaus, Kauno, Molėtų) formaliai susijungė į Senovės Baltų religinę bendriją (Trinkūnas 2009: 251). Anot R. Delio, interpretuojama ir perkuriama tradicinė kultūra yra laikoma viena svarbiausių, pamatinių neopagoniško judėjimo vertybių, kuria remiantis konstruojamas „lietuviškumas“ (Delis 2006: 1996). Itin didelę reikšmę ši bendrija teikia vidurvasario šventei, kuriai, kaip pastebėjo A. Vaicekaskas, buvo pritaikytas folklorinis Rasų šventės modelis (sukurtas ankstesnių tradicijų paveldą dirbtinai sujungus su naujais struktūriniais elementais), o šventės simboliams ir dalyvių veiksmams suteikta religinė ir pasaulėžiūrinė prasmė (Vaicekaskas 2009). Su šia švente neopagonys dažnai sieja savo

11 Dalis kraštotyrimo sąjūdžio dalyvių (daugiausia kauniečiai) buvo neatskiriami nuo katalikiškos antisovietinės opozicijos, bet vertino ir pagoniškos Lietuvos kultūros liekanas bei tradicijas, kurias galima susieti su „pagoniškomis“ šventėmis (Streikus 2006b: 492).

organizacijos gimimą: pasak J. Vaiškūno, būtent 1967 m. Rasų šventimas Kernavėje paskatino steigti Vilniaus „Ramuvos“ klubą (Vaiškūnas 2007), iš kurio ilgainiui išsikristalizavo baltų tikėjimo bendruomenė „Romuva“¹². Jos nariams labai svarbi ir Pavasario lygiadienio šventė, kurią vadina Lyge, bei Jorė (švenčiama maždaug tuo laiku, kaip ir Šv. Jurgiui skirta diena)¹³. Nepaisant antipatijos krikščionybei, bendruomenės atstovai švęstinomis laiko ir kai kurias savaip interpretuojamas bei su ikikrikščioniškais laikais siejamas krikščioniškas šventes, pavyzdžiui, Velykas (Trinkūnas, 2000, 44). Be to, inicijuojamos ir visai naujos šventės – pavyzdžiui, „Amžinosios ugnies šventė“ (Alkas.lt 2013). „Romuvos“ bendruomenė yra nedidelė, tačiau labai aktyvi. Jos nariai priklauso įvairioms biudžetinėms ir visuomeninėms mokslo, kultūros organizacijoms ir draugijoms, veikia žiniasklaidos srityje ir kt. Jie organizuoja vietas ir tarptautinius renginius (pavyzdžiui, dar nuo 1998 m. įvairiose Europos šalyse rengia Europos etninėms religijoms ir tradicijoms skirtas konferencijas – Alkas.lt 2014b), baltų religijos ir kultūros mokyklas (Alkas.lt 2014a), todėl jų pateikiamos tradicijų sampratos stipriai veikia visuomenės nuomonę apie lietuvių etninę kultūrą ir tradicines lietuviškas šventes bei jų papročius.

Išvados

Tradicinėmis lietuviškomis laikomos šventės formavosi skirtingais laikotarpiais, jų ypatumus lėmė įvairūs XX a.-XXI a. pradžios veiksniai, kompleksiniais, daugiakrypčiais ryšiais tarpusavyje glaudžiai susijusios socialinės institucijos. Be to, sukonstruotos šventės taip pat veikia jas suformavusias institucijas ir jų veiklą. Pavyzdžiui, mokslo institucijų atstovai prisideda prie švenčių konstravimo ir populiarumo. Jų (re-)konstruotų švenčių interpretacijos įvairiais kanalais sklinda į kitas institucijas (švietimo įstaigas, žiniasklaidą ir t.t.), o per jas paplinta plačiojoje visuomenėje. Drauge mokslo institucijų atstovai renkasi tirti populiariausias ar, priešingai, mažiau paplitusias šventes, aiškinasi to priežastis ir t.t. Kai kurie veikia ir kaip aktyvūs pilietinės visuomenės atstovai ir/ar folkloro entuziastai, taip irgi prisideddami prie švenčių modelių kūrimo, konkrečių tradicijų populiarinimo. Kultūros organizacijos remiasi tiek savo ideologine pozicija, tiek plačiosios visuomenės 12 Beje, liaudišką Rasų – Kupalos – šventę Vilniuje XX a. pradžioje rengdavo baltarusiai. Iki Pirmojo pasaulinio karo šventė prasidėdavo Oginskio sode Antakalnyje ir tęsdavosi Vingio parke. Ją rengė laikraščio „Naša niva“ redakcija bei Baltarusių muzikos ir dramos draugija (Laučkaitė 2008: 475).

13 Ši šventė labai išpopuliarėjo, ir, sekdami neopagonimis, ją ėmė organizuoti kai kurie biudžetiniai kultūros centrai.

Dalia Senvaitytė Lietuviškų tradicinių metinių švenčių kūrimo klausimu

sampratomis ir praktikomis, tyrėjų duomenimis, atsižvelgia į atitinkamus verslo interesus ir taip toliau populiarina ir įtvirtina įvairias šventes. Dėl visų šių priežasčių tradicijos visada yra nenutrūkstamo kūrimo procese.

Literatūra

- Alkas.lt 2013. *Baltų tikėjimo tesėjai Žemaitijoje atšventė Amžinosios ugnies šventę*. <http://alkas.lt/2013/07/22/senjoj-baltu-tikejimo-tesejai-zemaitijoje-atsvente-amzinosios-ugnies-svente/#more-126251>
- Alkas.lt 2014a. *Baltų kultūros ir religijos mokykloje – naujos temos*. <http://alkas.lt/2014/03/12/baltu-kulturos-ir-religijos-mokykloje-naujos-temos/>
- Alkas.lt 2014b. *Vilniuje vyks Europos etninių religijų ir tradicijų konferencija*. <http://alkas.lt/2014/07/01/vilniuje-vyks-europos-etniniu-religiju-ir-tradiciju-konferencija/#more-156346>
- Anglickienė, L. 2008. *Lietuvių etnologijos istoriografija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Balys, J. 1930. „Kalėdų papročiai“, *Mūsų tautosaka*, t. 1: 124-153.
- Biliukevičiūtė, S. 2013. *Joninių ir Užgavėnių gaivinimas Alytaus rajono kultūros centruose XXI a. pradžioje. Bakalauro darbas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Buračas, B. 1934a. „Gyvulių išgynimo apeigos“, *Gimtasai kraštas*, nr. 2: 99-102.
- Buračas, B. 1934b. „Senieji lietuvių papročiai kaime“, *Gimtasai kraštas*, nr. 1: 52-53.
- Delis, R. 2006. „Neopagonybės judėjimas posovietinėje Lietuvoje – alternatyvus lietuviškumas kaip atsakas modernybei“, *Lietuvos etnologija*, nr. 6 (15): 187-225.
- Dovydaitis, J. 1935. „Joninės“, *Gimtasai kraštas*, nr. 6: 257-261.
- Jarockienė, N. 2008. „Muziejų edukacinė veikla: istorija, samprata, praktika“, in L. Valužienė (sud.) *XXI amžiaus muziejininkų kompetencijos ir gebėjimų ugdymas*. Vilnius: Lietuvos muziejų asociacija, 56-62.
- Jurevičiūtė, A. 2008. „Karo muziejaus vaidmuo kuriant švenčių tradicijas Kaune 1921-1930“, *Kauno istorijos metraštis*, t. 9: 169- 202.
- Labanauskas, R. 2009. „Romuviečių vaidmuo jaunųjų katalikų sąjūdžio genezėje (1921-1933 m.)“, *Soter*, nr. 39: 169-187.
- Laučkaitė, L. 2008. „Vilniaus šventės ir pramogos prieš pirmąjį pasaulinį karą“, *Naujasis židinys–Aidai*, nr. 11-12: 468-475.
- Olechnovičienė, V. 2008. „Lietuvos liaudies buities muziejus: kalendorinių švenčių papročiai. Tradicijos atgaja“, *Gimtasai kraštas*, nr. 1: 120-126.
- Olechnovičienė, V. 2009. „Pavasario ciklo papročiai Lietuvos liaudies buities muziejuje“, *Gimtasai kraštas*.
- Senvaitytė, D. 2013. „Kalendorinių švenčių pristatymas lietuviškoje periodinėje spaudoje XIX a. – XX a. pr.“, *Res Humanitariae*, nr. 13: 267-285.
- Senvaitytė, D. 2014. „Metinių švenčių populiarumas Lietuvoje ir jo kontekstai“, *Acta humanitarica univervistatis Saulensis* (įteikta).

- Streikus, A. 2003. „Apie antikrikščioniškus sovietinių švenčių ir apeigų tikslus“, *Naujasis Židinys-Aidai*, nr. 10: 514-517.
- Streikus, A. 2006a. „Laisvos sklaidos galimybių laikotarpis (1905-1940)“, in Ališauskas V. (sud.) *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, Vilnius: Aidai, 389-438.
- Streikus, A. 2006b. „Krikščionybė okupuotoje Lietuvoje“, in Ališauskas V. (sud.) *Krikščionybės Lietuvoje istorija*. Vilnius: Aidai, 439-556.
- Swenson, A. 2013. *Preserving the Past in France, Germany and England: Preserving the Past in France, Germany and England*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Šorys, J. 2000. „Šventės Rumšiškėse: Nuo „žiemos palydų“ iki Užgavėnių“, *Šiaurės Atėnai*, kovo 4 d., nr. 9 (499): 10.
- Trinka, V. 1935a. „Pabaigtuvių apeigos“, *Gimtasai kraštas*, nr. 5: 243-245.
- Trinka, V. 1935b. „Užgavėnių ir Pelenų dienos papročiai“, *Gimtasai kraštas*, nr. 5, p. 210-212.
- Trinkūnas, J. (2000a). *Baltų tikėjimas: lietuvių pasaulėjauta, papročiai, apeigos, ženklai*. Vilnius: Diemedis.
- Trinkūnas, J. (2009). *Lietuvių senosios religijos kelias*. Vilnius: Asveja.
- Vaicekauskas, A. 2009. „Lietuviškos Joninės: nuo kaimo bendruomenės iki šiuolaikinės miesto šventės“, *Liaudies kultūra*. nr. 4: 33-38.
- Vaiškūnas, J. 2007. *Ar suliepsnos Rasos šventės ugnys mūsų širdyse?* <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/jvaiskunas-ar-suliepsnos-rasos-sventes-ugnys-musu-sirdyse.d?id=13599934>
- Zabielienė, A. 2006. „Lietuvos folkloro ansambliai – etnokultūrinį identitetą palaikančios bendrijos“, *Humanities in New Europe*, t. 1: Culture and Identity: 205-217.
- Zabielienė, A. 2010. *Folkloro ansambliai dabartinėje Lietuvoje: etnologinis aspektas*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

Dalia Senvaitytė

On the question of creation of Lithuanian traditional annual festivals

Abstract

The article aims to outline the influence of various academic and cultural institutions, public organizations and groups on construction of popular notions of festivals that are considered as “traditional Lithuanian annual festivals” in the Lithuanian society in the 20th-the 21st centuries. Meanings and traditions of “traditional” festivals created by these institutions and organizations, as well as particularities of celebration of some festivals are discussed. Historical and socio-cultural circumstances that have determined these interpretations of festivals and celebratory practices are described.

Strong association of annual festivals and nationality began at the beginning of the 20th century and was related to the creation of the modern Lithuanian national identity. During an interwar period, Catholic organizations encouraged celebration of festivals that were shaped by Christian tradition, whereas nationalist organizations emphasised non-religious, pre-Christian aspects of celebratory practices. During Soviet times, “traditional” festivals could be celebrated only excluding their religious dimension. After Lithuania regained its independence in 1990, notions of festivals as secular or pre-Christian were prevalent too. In the 20th-the 21st centuries, festivals have been created and constructed by the Lithuanian science society, museums, academic institutes, universities, local centres of culture, Catholic and nationalist organizations, movements of amateur ethnographers and folklore ensembles, other organizations of ethnic culture revival, neopagan groups, etc. These institutions and organizations had complex ties with one another, closely interacted and were influenced by celebratory practices they had created.

Keywords: annual festivals, traditions, social institutions, creation of festivals.